

Ipohual tlachihualiztlamantli tlempanoc icamanal Chicontepec

Adriana Rosalina Galván Torres

I. Tlapannextiliztli

Nican nimechcuallalhuilihqui ni notequiuh ica tlen niqiztoc tlen itlahtoltecpanaliz tlachihualizcahuitl tlempanoc tlen mexicahtlahtol. Nicnequi nimechpannextiliz cequin tlamantli tlen ohui quemman moxelo tlachihualiztlamantli. Tlen ni, nictequihuitoc inahuacamanal Chicontepec, Veracruz, achtohui quen momachtiah pan IDIEZ¹, cf. Sullivan huan miaqueh cequinoqueh (2016). Pan tlahtolmiltzin tlen yohui nictzincuz achtohui ica ce nelcucuetzin pannextiliztli tlen eltoc pan Launey (1992), (2004), teipan niccencuiliz ica itlaxeloliz IDIEZ.

Ica nahuatl tlen huahcapatl, Launey (2004: 1438) quihcuilohqui tlen tlachihualiztlamantli quinezcaoyotitoc ica tlatzonmotzquiltilli huan/zo yolihcuapaliztli². Ni hueyi tlahtoltehtemohquetl quihtho tlen iyolo tlachihualizli quipiya eyi itlamachihca: (1) huexcatic, (2) zancualtzin huan (3) echcapan, ma xiquitta huapalli (1). Iyolo tlachihualiztli nelpatiyoh, pampa nochi tlachihualizcahuitl mochihchihua ininhuanya. Tlamanextilli, ma quichihchihua tlachihualizcahuitl tlempanoc motequiuhua iyolo tlen echcapan. Pan ne tequitl nouhquiya quipouhtoc tlen nahuatlachihualizcahuihtic oncah nahui tlachihualiztlamantli. Cehce tlachihualiztlamantli quipiya imecapilachitencaquiliztzin. Cacatlani tiqittazceh queniuhqui moxelo nochi nahui tlachihualiztlamantli pan ni amoxtli.

	A	B	C	D
Zancualtzin	cochi-	tza ² tzi-	choloā-	cuā-
Huexcatic	cochi-	tza ² tzi-	cholō-	cuā-
Ehcapan	coch-	tza ² tzi-	cholo ² -	cuā ² -

Huapalli (1). Itlamachihca nahuatlachihualiztli tlachualli tlen Launey (2004: 1438)

Nican niqihcuiloz queniuhqui Launey (2004) quixeloh tlachihualiztlamantli. Launey (2004) quixeloh nahui tlachihualiztlamantli tlen cencah queniuhqui moxeloah pan IDIEZ. Nipehuaz ica tlachihualiztlamantli Ce. Itlamachihca tlachihualiztlamantli Ce tlami ica ce tentlatzacuilcayotl icelti,³ tlen qitoquilia *-i zo -a*. Ni tlachihualiztlamantli tlhuel motequiuhua (p. 1438). Tlachihualiztlamantli Ome calaqui tlachihualiztli tlen tzontlami ica *-iCC⁴ -ca, -tla, -iCC*, huan *-o*. Nican no huallauh

¹ Inahuacamanal Chicontepec tlhuel motequiuhua pampa quimachtiah pan IDIEZ. Nopayo miaqueh quixtianoz momachtiah nahuatlahtolli, ma xiquitta <https://www.idiezmacahualli.org/index.html> (16.1.2024).

² Nictequihuitoc tlahtolli 'yolihcuapaliztli' tlen nicmanextiz tlen iyolo ce tlahtolli mopatla, quence tlachihualiztli *tlami* → *tlan-*.

³ Ce tentlatzacuilcayotl icelti quihtoznequi tlen axcanah eltoc ceyoc tentlatzacuilcayotl inacaz, axcana achtohui yon teipan, zampampa quena hueliz eltoc ce tentzilincayotl pan ce inacaz zo axten, tlamanextilli: **C, VC, VCV, CV**.

⁴ C quihtoznequi 'tentlatzacuilcayotl' huan huallauh tlen caxtillan *consonante*, **V** quihtoznequi, huan *mottalohqueh* tlen miaqueh., huan *mottalohqueh* tlen miaqueh, tlen caxtillantlahtolli *vocal*.

tlachihualiztli ica itlaman⁵ tlen tzontlami ica *-hua*, zo *-na*, huan nouhquiya ne tlachihualiztli ica zan ce tencaquiliznahnahualli⁶ tlen tzontlami ica *-i* (Launey, 2004: 1438). Pan tlachihualiztlamantli Eyi calaqui yolihcuapaliztli⁷ ica *-ia* huan *-oa* (Launey, 2004: 1439). Tlahtoltlachihualiztli pan tlachihualiztlamantli Nahuī quiپیya zan ce tencaquiliznahnahualli. (Launey, 2004: 1438f). Pan ni canahya monequi niquihcuiloz tlen ni tlachihualizxeloliztli axneci ihuical quen tlachihualiztlamantli icamanal Chicontepec quenuhqui moxelohtoc pan IDIEZ, zampampa tiqittazceh tlen quena moitta cheneh cencah. Tlahtolli tlen quicencuilia quimanextiz tlen ni tlaxeloliztli quena tlahuel nechca.

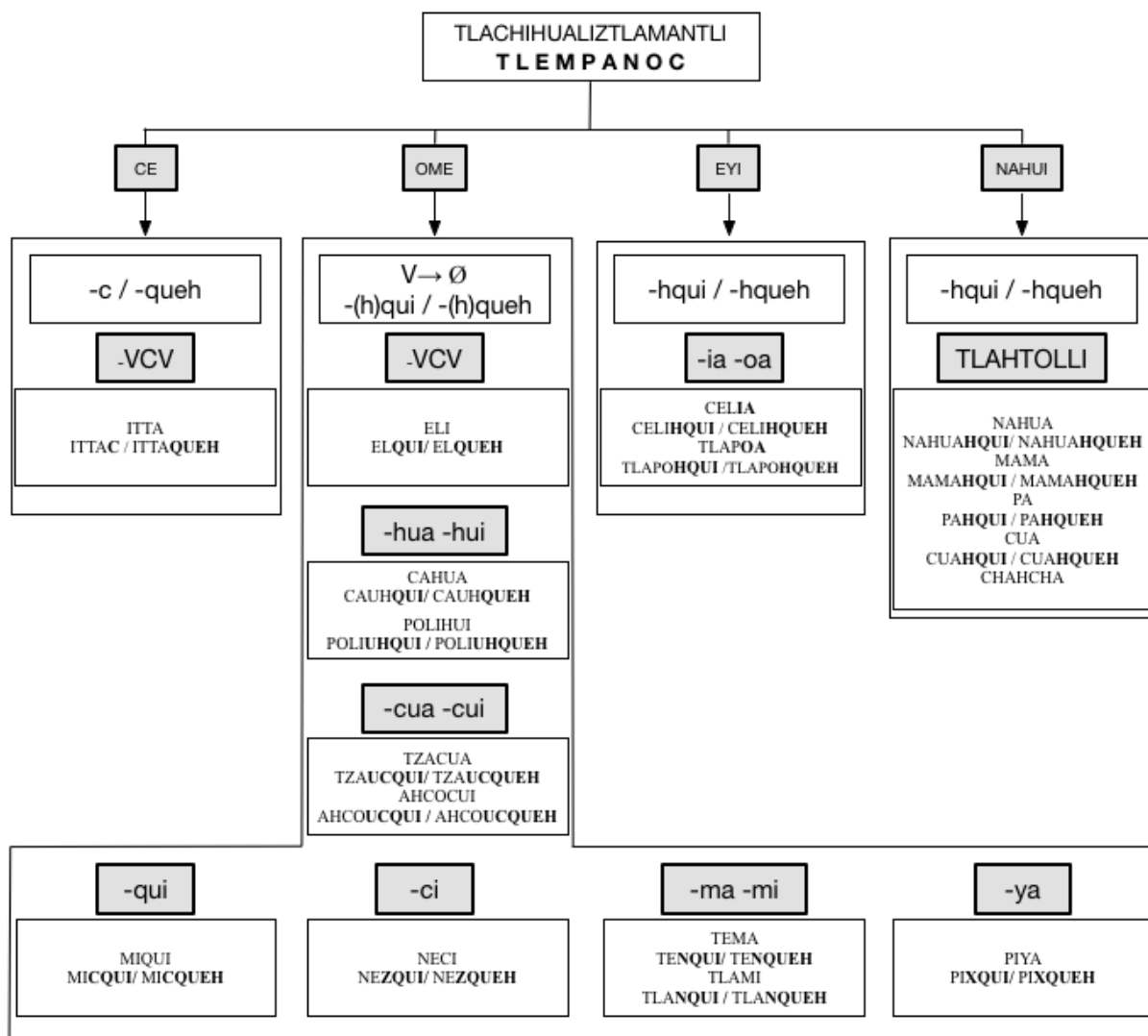
II. Tlachihualiztlamantli tlempanoc icamanal Chicontepec

Pan cuahuitl (1) eltoc itlahtoltecpanaliz tlachihualizcahuitl tlempanoc tlen icamanal Chicontepec, Veracruz. Ihtico cuahuitl mocahua nochi ahachi tlahtolli tlen maz ipatiuh tlen cehece tlachihualiztlamantli.

⁵ 'Tlachihualiztli ica itlaman' quihtoznequi pan ni notequih tlen ni tlachihualiztli monequi quinextiz pan tlen mochihua ce tlamantli, quence *nitlacua* zo *niccua chichiquili*. Nouhquiya nicnohnotzqui ne tlachihualiztli tlen axmonequi quimanextiz pan tlen quichihuaz ce tlamantli 'tlachihualiztli yontle itlaman', quence *tequiti*.

⁶ Nictocaxtilih nican tencaquiliznahnahualli ne tencaquilizcayotl tlen moillia zancecco, tlamantilli: *tlem-pa-noc* quiپیya eyi tencaquiliznahnahualli. Ica caxtillan moihtoa 'silaba', ni tlahtolli huallauh tlen griegotlahtolli tlen huahcapatl 'silambano' huan ni quihtoznequi 'nicnahnaua'.

⁷ Ma xiquitta amatl iicxitlan 2.

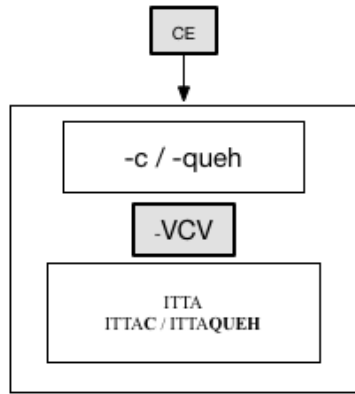

Cuahuitl (1). Cuahuitl ica tlachihualiztlamantli tlempanoc icamanal Chicontepec, Veracruz.

Pan cuahuitl (1) hueliz tiqittah tlen tlachihualiztli tlen quitecpichohtoc icamanal Chicontepec quiapiya nahui tlamantli tlachihualiztli tlempanoc. Ni quinxelohtoc ica tlapohualiztli 1-4 cuetzitzin pilcuacahontzinihtic neltenextic tlen huahcapan. Niquintocaxtihqui nican tlachihualiztlamantli Ce, tlachihualiztlamantli Ome, tlachihualiztlamantli Eyi huan tlachihualiztlamantli Nahui. Cuahuitl quinextia quenuihqui motequihuia cehe tlachihualiztlamantli. Nimechnextiliz checantzitzin.

II.1. Tlachihualiztlamantli Ce

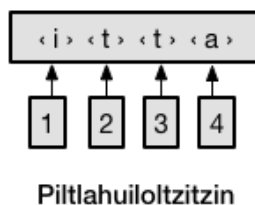
Tipehuazceh ica tlachihualiztlamantli Ce, zampampa achtohui nicnequi nimechmanextiliz tlen mocahua ihtico pilcuacahotzitzin tlen cuahuitl (1). Ma nicchihua ni, nitequihuiz cuahuitl (2).

Cuahuitl (2) Tlachihualiztlamantli Ce.

Itzompan cuahuitl (2) tiqittah ce cuecuetzin pilcuacahontzin tlen neltenextic, campá eltoc tlahtolli ‘ce’. Nopayo mocahua itlaman tlachihuaiztli Ce. Ni pilcuacahontzin quimanextia ica ce mitl, ce hueyi pilcuacahontzin tlen quiapiya eyi pilcuacahontzitzin. Pilcuacahontzinihtic neltenextic niqihcuilohtoc tlachiyaliz tlachihualiztli tlen calaquí pan ne tlachihualiztlamantli: ‘-VCV’, teipan tiqittazceh quenque. Callihtic nouhquiya eltoqueh ome pilcuacahontzintzin tlen iixnezca chipahuac. Pilcuacahontzin tlen eltoc huahcapan quiapiya itlatzonmotzquiltitl tlen ni tlachihualiztlamantli. Pilcuacahontzinihtic tlen eltoc ehcapan quiapiya ce tlamantextilli (*itta*) huan quenuihqui motequihua pan ni tlachihualiztlamantli. Ticpohuah nochí ome tlahtoltecpanaliztlapohualiztli⁸ tlachihualiztli *itta* ica tlempanoc: tlen cetzin mocuapa ica *ittac* huan tlen miaqueh ica *ittaqueh*. Nimechpannextiliz nochí ni tlamantli ica cehece tlachihualiztlamantli.

Pan ni canahya nicnequi niqihcuiloq quenque *itta* eltoc ípan ni tlachihualiztlamantli. Nouhquiya nimechpannextiliz quenuihqui itlachiyaliz tlachihualiztlamantli Ce. Ma tiqittacan quenque, achtohui monequi tictlamiittazceh cequin tlamantli tlahuel ipatiuh tlen inezca tlachihualiztlahtolli. Ma nimechpannextiz ni tlamantli, zampa nictequihua tlachihualiztli *itta*. Tlahtolli *itta* quiapiya nahui piltlahcuiloltzitzin: Piltlahcuiloltzin ce, piltlahcuiloltzin ome, piltlahcuiloltzin eyi, huan piltlahcuiloltzin nahui, ma xiquitta Huapalli (3).

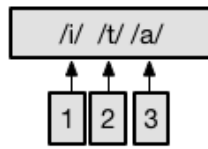

Huapalli (2) Piltlahcuiloltzitzin tlen quiapiya tlahtolli *itta*.

Huanquinon, tlachihualiztli *itta* quiapiya nahui pilcuacahontzitzin, zampampa nican hueliz tiqittah tlen

⁸ Ica nahuatlahtolli oncah ome ‘tlahtoltecpanaliztlapohualiztli’: tlen cetzin huan tlen miaqueh.

itta quiapiya zan eyi pilachitenaquiliztitzin. Ni quimanextihtoc pan tlananextilli quence pilachitenaquiliztzin ce, pilachitenaquiliztzin ome huan pilachitenaquiliztzin eyi.

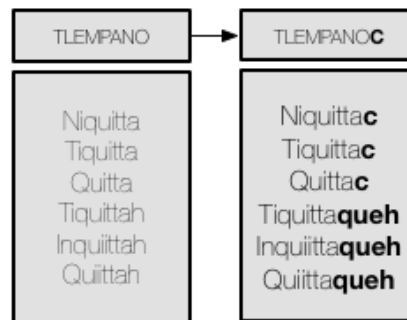
Pilachitenaquiliztitzin

Huapalli (3) Pilachitenaquiliztitzin tlen mocahua pan tlahtolli *itta*.

Eyi pilachitenaquiliztitzin tlen eltoqueh itlamiyan tlahtolli tlahuel ipatiuh tlen tlachihualiztlamantli Ce, piltlahcuiloltzitzin amocanah. Huanquinon, ipan tlachihualiztlamantli Ce, eyi pilachitenaquililiztitzin tlen itlatepotzcohuan tlachihualiztli monequi tzontlami ica ce tentzilincayotl (= V), ce tentlatzacuilcayotl (= C) huan ce tentzilincayotl (= V). Tlananextilli, nican ipan tlahtolli *itta* ticpiyah tentzilincayotl /i/, tentlatzacuilcayotl /t/ huan tentzilincayotl /a/, huanquinon: VCV, ma xiquittacan tecpanaliztli⁹ (1).

Tecpanaliztli (1): Quemman tlachihualiztli tzontlami ica tentzilincayotl, tentlatzacuilcayotl huan tentzilincayotl, ni yohui ipan tlachihualiztlamantli Ce. Ni tlachihualiztli quicelia tlatzonmotzquiltilli -c tlen cetzin huan -queh tlen miaqueh¹⁰.

Huanquinon, tlachihualizahuiltiliztli ica nochi itlacahuan¹¹ mocuapa ica tlempanoc quence momanextia pan huapalli (4).

Huapalli (4). Tlaahuiltiliztli tlachihualiztlamantli Ce.

Nicanya huapalli (5) eltoc ceyoc tlachihualiztli tlen calaqui tlachihualiztlamantli Ce. Nochi ni tlachihualiztli tzontlami ica ni eyi pilachitenaquiliztitzin: ce tentzilincayotl, ce tentlatzacuilcayotl huan ce tentzilincayotl, huacca -VCV.

⁹ Nictocaxihtoc ‘tecpanaliztli’ nochi tlen mocuapa quemman quimanextia ce tlamantli tlahtoltecpanaliztli, quence tlachihualizcahuil, tlahtoltecpanaliztlacatl, tlahtoltecpanaliztlapohualiztli huan ceyoc.

¹⁰ Zan amocanah ne tlachihualiztli tlen calaqui pan echcatlachihualiztlamantli Ce ichcayolli Ce, ma xiquitta echcapantzin.

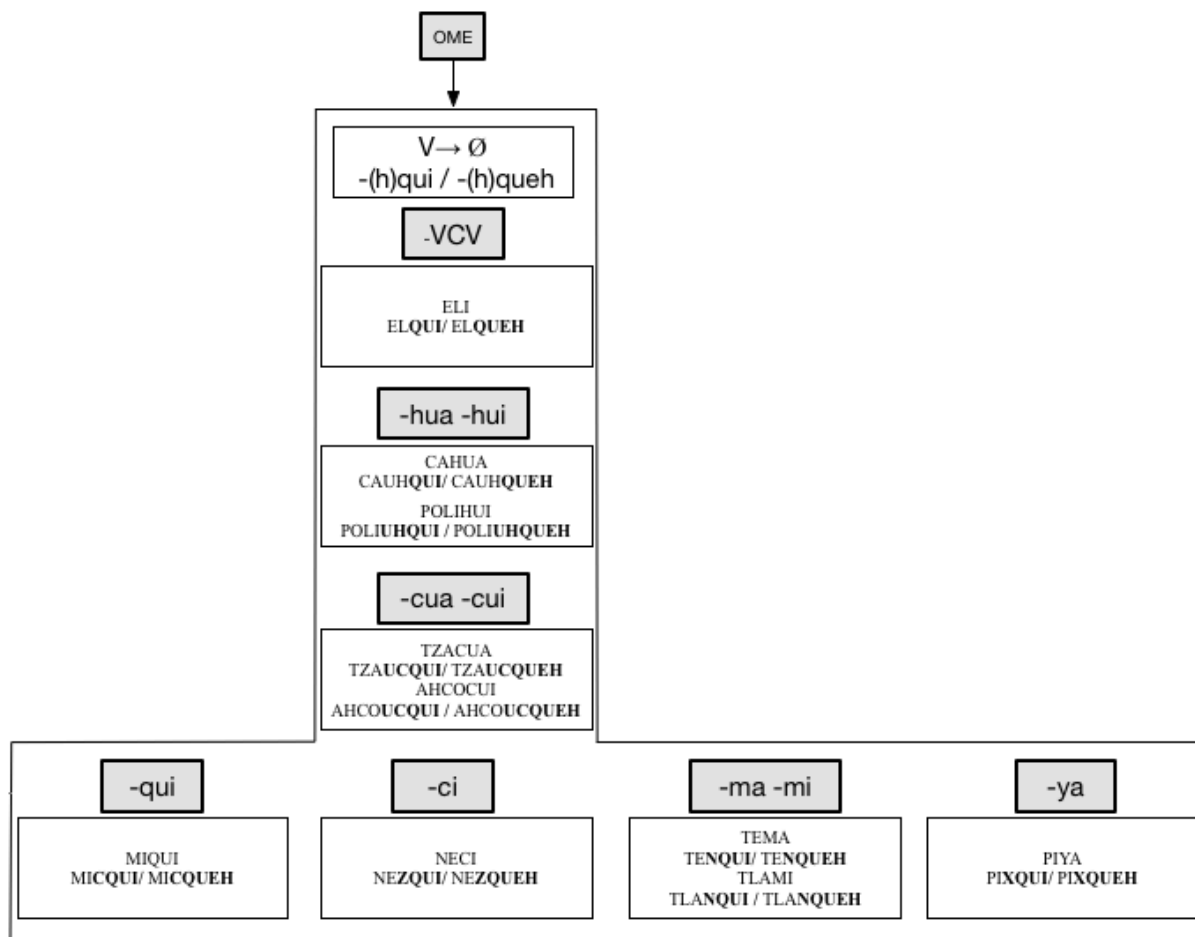
¹¹ Tlahtoltecpanaliztli ica nochi tlahtolli tlen tlatepactli quiapiya eyi ‘tlacameh’: Tlacatl Ce eli *na* tlen cetzin huan *tohhuantin* tlen miaqueh; tlacatl Ome eli *ta* tlen cetzin huan *inmohhuantin* tlen miaqueh; huan tlacatl Eyi eli *ya* tlen cetzin huan *ininhuantin* tlen miaqueh.

itta	tlatzcati	tlamaca	tlaixpano	temo	tzahtzi
tlaxica	tequiti	tlucui	atli	tlancualo	tlaahci

Huapalli (5). Tlachihualiztli tlen tlamantli Ce.

II.2. Tlachihualiztlamantli Ome

Naman tiquittazceh tlamantli tlen yohui: Tlachihualiztlamantli Ome. Cuauhuitl (3) quimanextia ical tlachihualiztlamantli Ome.

Cuauhuitl (3): Ical tlachihualiztlamantli Ome.

Cuauhuitl (3) quimanextia tlen nelneliya ni achiyoc ohuih pampa moxelohtoc ica chicome echcatlachihualiztlamantiztin. Nicanin nimechpannextiliznequi ce tlamantli tlen tlen nelipatiuh tlen itlachiyaliz ni tlachihualiztlamantli. Ica tlempanoc, tlachihualiztli tlen calaqui nican polihuih tentzilincayotl tlen mocahua itlamiyan tlahtolli. Nochi chicome echcatlachihualiztlamantli tlen tlachihualiztlamantli Ome quinezayotihtoc ica ni itlachiyaliz. Nictocaxtih ni tlamantli tentzilincacuapololiztli¹². Tlahuel ipatiuh ma tiquillamiquican ni. Naman tiquittazceh itlachiyaliz nochi

¹² 'Tenzilincacuapololiztli' quihtoznequi tlen tentzilincayotl tlen tlatepotzco huetzi: *motlalo-a* → *motlalo-∅-hqui*.

chicome echcatlachihualiztlamantli tlen ni tlachihualiztlamantli. Ticcencuilizeh ininhuanya cehcantzitzin.

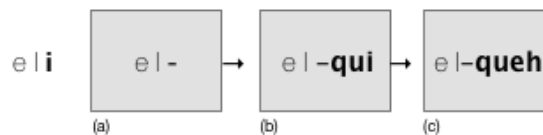
II.2.1. Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ce

Ma tipehuacan tiquittazceh ical echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ce.

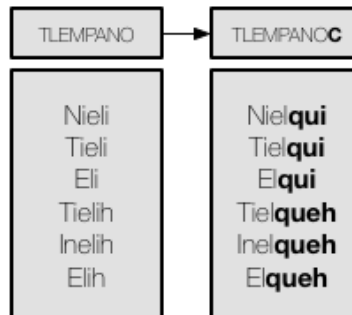
Cuahuitl (4). Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ce.

Cuahuitl (4) quimanextia ce tlamantilli ica tlachihualiztli *eli*. *Eli* ica tlempanoc moillia *elqui* tlen cetzin, huan *elqueh* tlen miaqueh. Ni quihtoznequi tlen tlachihualiztli mocuapa itlamachihca ica tentzilincacuapopoliztli, quence nochi tlachihualiztli tlen tlamantli Ome. Zampampa, ¿tlen pano nican? Huanquinon, achtohui tlachihualiztli polihui tentzilincayotl tlen itlamiyan tlahtolli (6.a) huan teipan quicui tlatzonmotzquiltilli *-qui* ica cetzin (6.b) zo *-queh* ica miaqueh (6.c).

Huapalli (6). Mocuapaliztli tlachihualiztli *eli*

Huanquinon, *eli* ica tlempanoc moahuiltia iuhquinon:

Huapalli (7). Tlaahuiltiztli echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ce.

Ma tictlamiittacan naman quenuhqui itlachiyaliz ni echcatlachihualiztlamantli. Itlamiyan tlachihualiztli tlen huallauh nican nouhquiya tzontlami ica tentzilincayotl, tentlatzacuilcayotl huan tentzilincayotl: VCV. Quena, quence tlachihualiztlamantli Ce. Ni achi ohui tlen momachtianih, pampa monequi momachtizeh huan mocahuazceh ipan totzontencon catlinya tlachihualiztli yohui pan echcatlachihualiztlamantli Ce, huan catlinya eltoc ipan echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ce.

Huapalli tlen eltoc echcapan quemanextia ceyoc tlachihualiztli tlen tzontlami ica tentzilincayotl, tentlatzacuilcayotl huan tentzilincayotl huan tlen huallauh nican.

tlamati	paqui	tlaqui	tlazcamati	tlaxitini	tlatennamiqui
chamani	eli	huiyoni	tlayecana	tlatehteca	amati

Huapalli (8). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ce.

Tecpanaliztli (2): Quemman tlachihualiztli tzontlami ica tentzilincayotl, tentlatzacuilcayotl huan tentzilincayotl huan tlen amocanah calaqui ipan tlachihualiztlamantli Ce, huacca ni yohui ipan tlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ce. Ni tlachihualiztli quicelia tlatzonmotzquiltilli *-qui* tlen cetzin huan *-queh* tlen miaqueh.

II.2.2. Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ome

Tictlamiittazceh nican ni tlamantli tlachihualiztli tlen quicencuiliz: echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ome. Nican eltoc icuauh.

-hua -hui
CAHUA
CAUHQUI/CAUHQUEH
POLIHUI
POLIUHQUI/POLIUHQEH

Cuahuitl (5). Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ome

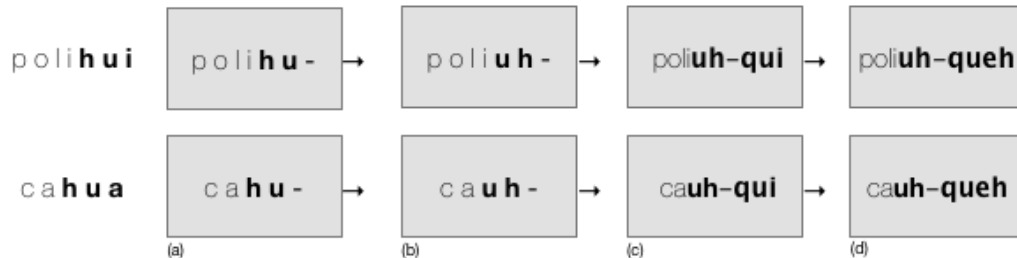
Ma nicpannexti ni, niuihcuioltoch ome tlachihualiztli quence tlamanextilli: *polihui* huan *cahua*. *Polihui* ica tlempanoc moillia *poliuhqui* tlen cetzin huan *poliuhqueh* tlen miaqueh. Ceyoc tlamanextilli motequihuia icenca: *cahua* ica tlempanoc mopatla ica *cauhqui* tlen cetzin huan ica *cauhqueh* tlen miaqueh. Huapalli tlen eltoc echcapantzin quimanextia inintlachihualizahuiltiliz.

TLEMPANO	→	TLEMPANOC	TLEMPANO	→	TLEMPANOC
Nipolihui		Nipoli <u>uh</u> qui	Niccahua		Nicca <u>uh</u> qui
Tipolihui		Tipoli <u>uh</u> qui	Ticcahua		Ticca <u>uh</u> qui
Polihui		Poliu <u>h</u> qui	Quicahua		Quica <u>uh</u> qui
Tipolihuih		Tipoli <u>uh</u> queh	Ticcahuah		Ticca <u>uh</u> queh
Inpolihuih		Inpoli <u>uh</u> queh	Inquicahuah		Inquica <u>uh</u> queh
Polihuih		Poliu <u>h</u> queh	Quicahuah		Quica <u>uh</u> queh

Huapalli (9). Tlaahuiltiliztli echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ome

Pan ni tlachihualizahuiltiliztli hueliz tiquittah tlen ni tlamantli tlachihualiztli neci ce quenzin ceyoc

quen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ce. Moahuiltia ica tlempanoc ni, tlachihualiztli monequi mopatlaz eyi hueltah: Achtohui, tlachihualiztli polihui tentzilincayotl tlen tlatepotzco, tlen ica tlahtolli tzontlami ica <hu> (tlen mocaqui /h/) (10.a), teipan <hu> mopatla ica <uh> (ni nouhquiya mocaqui /h/) (10.b). Tlen tlamiz, tlachihualiztli quicelia tlatzonmotzquiltilli *-hqui* tlen celtzin (10.c), huan *-hqueh* tlen miaqueh 10.(d).

Huapalli (10). Mocuapaliztli tlachihualiztli *polihui* huan *cahua*

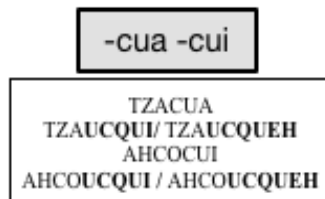
Ni tlachihualiztli tlen yohui nican tlami ica *-hui*, quen *polihui*, zo *-hua*, quen *cahua*. Huapalli (11) quimanextia ceyoc tlamannextilli ica cencah itlachiyaliz. Ilatepotzcohuan nochi ni tlachihualiztli tzontlami ica *-hua* zo *-hui*.

tlaxtlahua	chihua	pitzahua	cahua	cencahua	xahua
tlacehui	zotlahui	potehui	tenexihui	tentlacihui	ihtlacahui

Huapalli (11). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ome

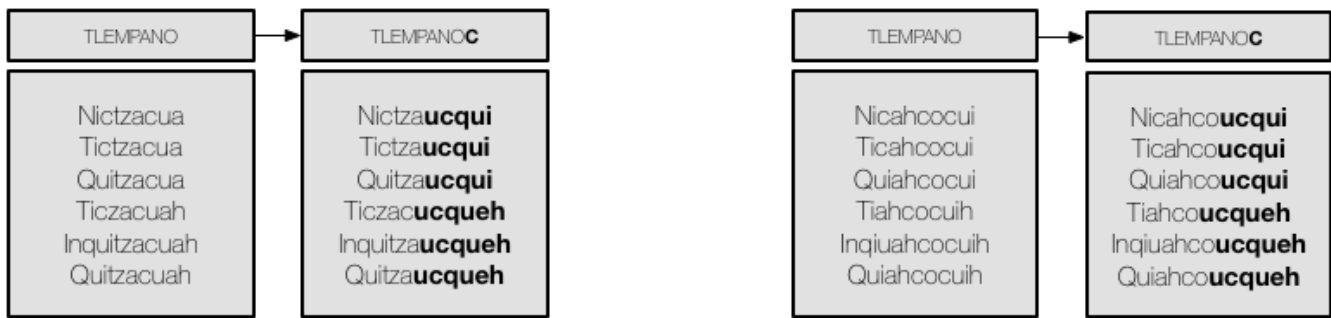
II.2.3. Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Eyi

Ticcencuilizeh nican ica echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Eyi. Pan cuahuitl (6) huelliz tiquittah ni: Tlachihualiztli tlen huallauh pan echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Eyi tzontlami ica *-cua*, quen *tzacua* zo *-cui*, quen *ahcocui*

Cuahuitl (6). Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Eyi

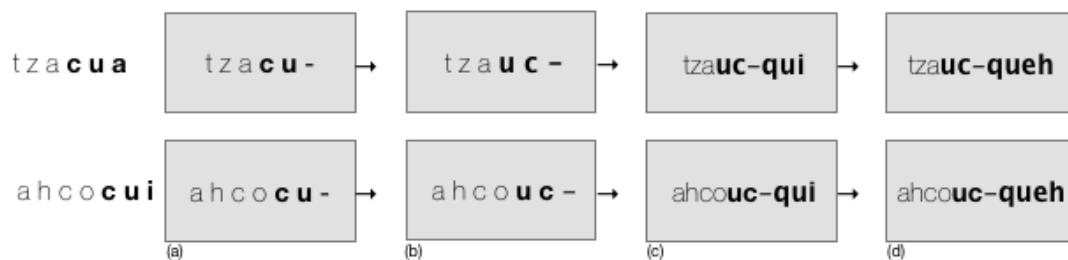
Huanquinon, ica tlempanoc *tzacua* moillia *tzaucqui* tlen cetzin huan *tzaucqueh* tlen miaqueh. *Ahcocui* moillia *ahcoucqui* tlen cetzin huan *ahcoucqueh* tlen miaqueh. Ni tlachihualiztli moahuiltia iuhquinon:

Huapalli (12). Tlaahuiltiliztli echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Eyi

Pan tlachihualizahuiltiliztli Ome ichcayolli Eyi tiqittah tlen moillia tlachihualizcahuitl tlempanoc, nouhquiya mopatla tlachihualiztli eyi hueltah, quen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ome. Piltlahtolpamitzin tlen quicencuiliz quimanextia ni.

Xiquillamiquican tlen nochi tlamantli tlachihualiztli Ome quitequihuah tentzilincacuapololiztli. Ni quihtoznequi tlen tlachihualiztli achtohui polihuih tentzilincayotl tlen tlatepotzco. Quemman ni panotoc, tlachihualiztli tzontlami ica <cu> (13.a). Pan hueltah ome, ne <cu>, tlen eltoc itlamiyan iyollo, mopatla ica <uc> (13.b). Tlen tlamiz, tlachihualiztli quicelia tlatzonmotzquiltilli *-hqui* tlen celtzin (13.c) huan *-hqueh* tlen miaqueh (13.d).

Huapalli (13). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Eyi

Pan ni canahya nicnequi niqihcuiloz ica ce cualantli tlen nelipatiuh tlen ni echcatlachihualiztlamantli: tlahcuilolli <uc> huan <cu> moillia cencah. Ni quihtoznequi tlen nochi ome (= <uc> huan <cu>) mocaqui quence pilachitenaquiliztzin /k/. Ni pano quemman moihecuiloa ica huahcapatlahcuiloliztli¹³, huan quenni oncah miaqueh piltlahcuiloltzitzin tlen moillia ica pilachitenaquiliztzin /k/, quence nouhquiya <qu>. Ni quihtoznequi tlen <cu>, <uc>, <qu> huan neliya nouhquiya <c> moillia /k/. Ni pano quemman moihecuiloa quen caxtillantlacameh peuhqueh quihcuiloah nahuatlaltholli tlen huahcapatl.

¹³ Nican 'huahcapatlahcuiloliztli' quihtoznequi tlen, quemman hueliz, moihecuiloa ica piltlahcuiloltzitzin tlen motequihua ica caxtillantlahcolli huan, quemman axhueliz, mopatla zan ce quentzin. Pan ni tlahcuiloliztli axmotequihua <k>, <w> huan nouhquiya amocanah <s>, ma xiquitta Launey (1992) huan Sullivan huan m. c. (2016), tlamantextilli: *calqui, chihua, cihuatl*. Nictocaxtilihtoc ceyoc tlahcuiloliztli, 'tencaquiliztlacuiloliztli'. Tencaquiliztlacuiloliztli moihecuiloa ica piltlahcuiloltzitzin tlen tlahuel nechca quen pilachitenaquiliztitzin tlen motequihua quemman zaniloa. Pan Tencaquiliztlacuiloliztli motequihua <k>, <w> huan <s>, quen *kaki, chiwa, siwatl*. Ica caxtillan moillia tlen eltoc achtohui *escritura etimológica*, huan ceyoc *escritura fonológica*.

Ni hueliz ohui, zampampa nouhquiya oncah ce tencaquiliztecpanaliztli¹⁴ tlen quitetilia ni echcatlachihualiztlamantli, yeca ni eli achiyoc ohui, niqihcuiloh nican: Quemman ome tentlatzacuilcayotl mocahua innnacaztlan, achtohui tentlatzacuilcayotl mopitza, ni quihtoznequi tlen moillia queniuhqui /h/. Nictocaxihtoc ni tencaquilizpitzoc¹⁵. Ma tiquittacan queniuhqui quitequihua ni tencaquiliztecpanaliztli echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Eyi.

Tlachihualiztli *tzacua* huan *ahcocui* mopatla ica tlempanoc ica *quitzaucqui* huan *ahcoucqui*. Itecpanaliz piltlacuiloltzitzin <ucqu> quimanextia pilachitenaquiliztitzin /kk/. Pampa ni tentlatzacuilcayotl ihuicalpo, tlen achtohui mopitza quenni [hk]. Huanquinon *quitzaucqui* huan *ahcoucqui* moillia [kitsahki] huan [ahcohqui]. Huacca, Huahcapatlacuiloliztli quena quitetilia ni echcatlachihualiztlamantli.

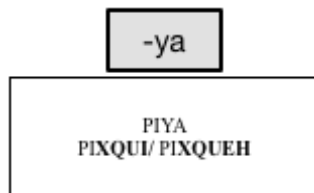
Pilcuacahontzinihtic mocahua ceyoc tlachihualiztli tlen motequihua quen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Eyi. Nochi ni tlachihualiztli tzontlami ica *-cua* zo *-cui*.

tzacua	caltzacua	camatzacua	cuatzacua	quechtzacua
ahcocui	ihnecui	atlacui	cececui	tzintzacua

Huapalli (14). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Eyi

II.2.4. Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Nahui

Pan ni canahya tictlamiittazceh echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Nahui.

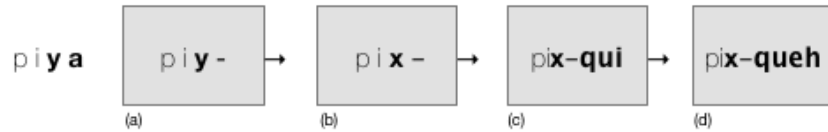
Cuahuitl (7). Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Nahui

Nicpannextiz ni echcatlachihualiztlamantli ica tlananextilli *piya*, tlen ica tlempanoc moillia *pixqui* tlen cetzin huan *pixqueh* tlen miaqueh. Itlachiyaliz ni echcatlachihualiztlamantli quimanextia *-ya* itlamiyan tlahtolli, quen *piya*.

¹⁴ Tencaquiliztecpanaliztli quihtoznequi tlen ce tencaquiliztli mocuapa ica ceyoc, quemman eltoc ce tlamantli tlen nochipa pano: A → B / C__D. Ni quihtoznequi A mocuapa ica B, quemman eltoc teipan C, huan / zo quicencuilia D. Tlananextilli: n → m / __ [tentlatzacuilcayotl tlen camatzauctoc (= bilabial)], quen *tlen panoc* --> *tlempanoc*.

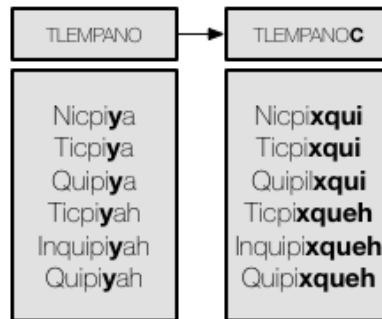
¹⁵ Tencaquilizpitzoc quihtoznequi nican, tlen ce pilachitenaquiliztli moillia ica /h/. Nican hueliz pano ome tlamantli. Achtohui, ce tencaquiliztli mocuapa ica /h/, quen /kk/ → /hk/, tlananextilli: *quitzauhqueh* /kitzahkeh/, zo zan mopitza ce quentzin, quen /k/ ipan inglestlahtolli *cat* /k^hat/. Tlan tencaquiliztli mopatla /k/ → /h/, moihcuiloa ce /h/, quemman tencaquiliztli mopitza ce quentzin, huacca moihcuiloa ce cuecuetzin *h* itzompan pilachitenaquiliztzin: /X^h/.

Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Nahuī cencah tlen echcatlachihualiztlamantli tlen nimechpannextilia namantzin, pampa ni tlachihualiztli nouhquiya mopatla eyi hueltah quen moillia ica tlempanoc. Nican tlen achtohui ticpiyah tentzilincacuapololiztli, tlen ica tlachihualiztli tzontlami ica <y> (nouhquiya /j/¹⁶) (15.a). Teipan, ni <y> : /j/ mopatla ica <x>, tlen mocaqui /ʃ/¹⁷ (15.b). Tlen tlamiz, nican motequihuia tlatzonmotzquiltilli tlempanoc, -qui tlen cetzin (15.c), huan -queh tlen miaqueh (15.d).

Huapalli (15). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Nahuī

Yeca tlamanehtilli mopatla iuhquinon *piya* → *pixqui* tlen cetzin, *pixqueh* tlen miaqueh. Huacca, *piya* ica tlempanoc, moahuiltia quenni:

Huapalli (16). Tlaahuiltiztli echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Nahuī

Huapalli (17) quimanextia ceyoc tlachihualiztli tlen huallauh ipan ni echcatlachihualiztlamantli. Nochi ni tlachihualiztli tzontlami ica -ya.

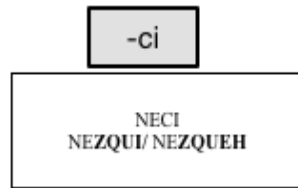
Huapalli (17). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Nahuī

II.2.5. Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Macuilli

Ma tictlamiittacan naman echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Macuilli. Nimechpannextiliz ni echcatlachihualiztlamantli nictequihuiz tlachihualiztli *tici*. Quen *tici*, nochi ni tlamanehtilli tzontlami ica -ci.

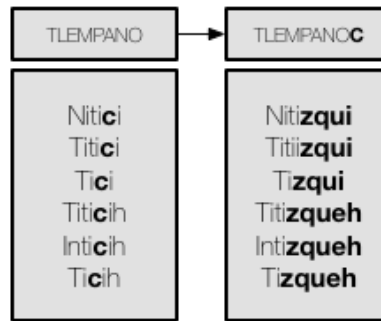
¹⁶ Ica ITT moihcuiloa /j/ itencaquiliz nahuapiltlacuiloltzin <y>. ITT quihtoznequi ‘Ipiltlacuiloltzitzin Tencaquilizcayotl tlen Tlaltecpectli’, IPA ica inglestilahtolli (<https://www.internationalphoneticassociation.org/content/ipa-chart>)

¹⁷ Ica ITT moihcuiloa /ʃ/ tlen itencaquiliz nahuapiltlacuiloltzin <x> ipan nahuatlahtolli.

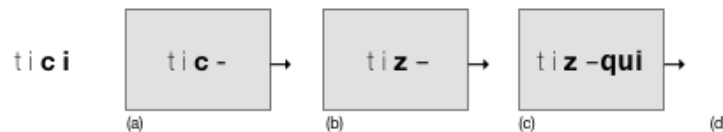
Cuahuitl (8). Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Macuilli

Huacca *tici* ica tlempanoc moillia *tizqui* tlen cetzin, huan *tizqueh* tlen miaqueh. Huapalli (18) quimanextia quenuhqui moahuiltia ni echcatlachihualiztlamantli ica nochi tlahtoltecpantlacameh.

Huapalli (18). Tlaahuiltiztli echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Macuilli

Tlachihualiztli tlen yohui nican nouhquiya mopatla eyi hueltah ma moihto ica tlempanoc. Tlen achtohui ticpiyah nican tentzilincacuapololiztli, tlen ica tlachihualiztli tzontlami ica <c>. Tlahuel ipatiuh niquihto tlen <c> mocaqui quence /s/ (19.a). Pan ni tlacuilociztli tlen huahcapatl axmotequiuhua <s>, yeca <c> mopatla ica <z>, zampampa moillia /s/ (19.b). Nican <c> huan <z> quimanextia pilachitenaquiliztin /s/. Tlen tlamiz, tlachihualiztli quitequiuhua tlatzonmotzquiltilli *-qui* tlen cetzin (19.c) huan *-queh* tlen miaqueh (19.d).

Huapalli (19). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Macuilli

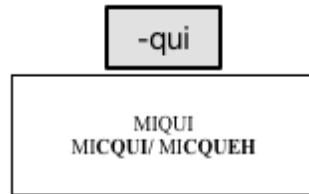
Monequi niquihto z nican ce tlamantli nelipatiuh. Tlachihualiztli tlen huallauh nican nouhquiya mocuapa ipilachitenaquiliz zan ce hueltah – quen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Ome, huan no quen Ome ichcayolli Eyi. Ni quihto znequi tlen yolihcuapaliztli *nec-/nez-* quipatla itlacuiloliz, zampampa axquipatla ipilachitenaquiliz, nochi ome moillia cencah: /nes/. Itlacuiloliz ceyoc, zampampa ipilachitenaquiliz ihuicpa.

Axcanah oncah miac tlachihualiztli tlen yohui pan echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Macuilli, zampampa quena huapalihtic quimanextia cequinoqueh. Nochi ni tlachihualiztli tlen calaqui nican tzontlami ica *-ci*.

Huapalli (20). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Macuili

II.2.6. Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli chicuace

Cuahuitl (9). Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicuace

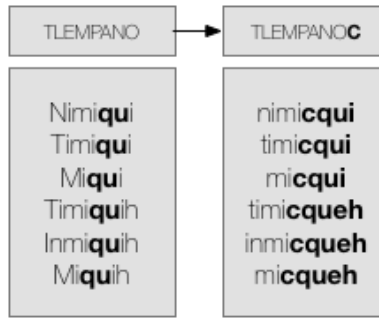
Pan ni tlahtolmiltzin ticcencuilizceh ica echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicuace. Tlachihualiztli tlen huallauh pan ni echcatlachihualiztlamantli tzontlami ica *-qui*, quence *miqui*. Quen nochi tlachihualiztli tlen calaqui tlachihualiztlamantli ome, tentzilincayotl tlen eltoc itlamiyan tlahtolli huetzi, iuhquinon *miqui* → *miqu-* (21.a). Teipan, ompiltlacuiloltzin¹⁸ tlen mocahua itlamiyan tlachihualiztli, mopatla iuhquinon: <qu> → <c>, huacca *miqui* eli *mic-* (21.b). Tlen tlamiltiz, iyollo ni tlachihualiztli quicelia tlatzonmotzquiltilli tlempanoc *-qui* tlen cetzin (21.c) huan *-queh* tlen miaqueh (21.d), iuhquinon *miqui* → *micqui* huan nouhquiuya *micqueh*.

Huapalli (21). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicuace

Huanquinon, *miqui* ica tlempanoc moahuiltia quenni:

¹⁸ Nictequihuih tlahtolli 'ompiltlacuiloltzin' tlen ce piltlacuiloltzinmecatl ica ome piltlacuiloltzitzin tlen quimanextia zan ce pilachitenaquiliztzin, tlamanextilli ica nahuatlahtolli <hu>, <cu>, <tl> huan <ch>; ica caxtillantlahtolli <qu>, <gu>, <ll>, <ch> huan <rr>.

Huapalli (22). Tlaahuiltliztli echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicuace

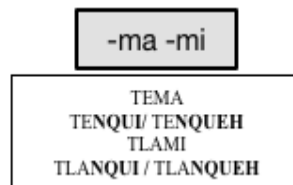
Huapalli (23) quinextia ceyoc tlachihualiztli tlen calaqui echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicuace. Nochi ni tlachihualiztli tzontlami ica *-qui*.

tlallami qui	tlaca qui	te qui	ixnami qui	pozte qui	apizmi qui	ca qui	maxixmi qui	tla qui
tennami qui	mapi qui	tla qui	ixpa qui	ixpi qui	ciltehte qui	pi qui	tennami qui	pa qui

Huapalli (23). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chiuace

II.2.7. Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli chicome

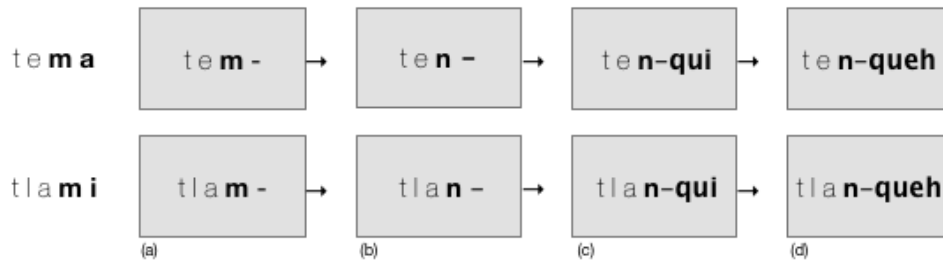
Ma Tictlamiitacan naman echcatlachihualiztlamantli tlen itlamiyan tlachihualiztlamantli Ome: Ome ichcayolli Chicome. Tlachihualiztli tlen huallauh pan ni echcatlachihualiztlamantli tzontlami ica *-ma*, quence *tema* zo *-mi*, quence *tlami*.

Cuahuitl (10). Echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicome

Ica tlempanoc ni tlachihualiztli mopatla ica *tenqui* huan *tlanqui* tlen cetzin, huan *tenqueh* huan *tlanqueh* tlen miaqueh. Pan tlahtolmiltzin tlen quicencuilia tiquittazceh nelnechcatzin quence pano iuhquinon.

Tlachihualiztli tlen calaqui echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicome quinextia yolihcuapaliztli, quence nochi tlachihualiztli tlen tlachihualiztlamantli Ome. Ticmatih tlen ni quihtoznequi tlen tentzilincayotl tlen tlatepotzco huetzi. Teipan, quemman ni panotoc, iyollo tlachihualiztli tzontlami ica piltlacuiloltzin <m> - tlen moillia /m/ (24.a). Ni pilachitencaquiliztzin eli /n/, quence /m/ → /n/, ma xiquitta (24.b). Ni iyollo quicelia teipan tlatzonmotzquiltilli *-qui* tlen cetzin (24.c) huan *-queh* tlen miaqueh (24.d). Iuhquinon *tema* eli *tenqui* huan *tlami* eli *tlanqui*.

Huapalli (24). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicuace

Namantzin nimechmanextiliz queniuhqui moahuiltia ni tlachihualiztli.

Huapalli (25). Tlaahuiltiztli echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicome

Pilcuacahontzin tlen eltoc echcapantzin quimanextia ceyoc tlachihualiztli tlen huallauh ipan ni echcatlachihualiztlamantli.

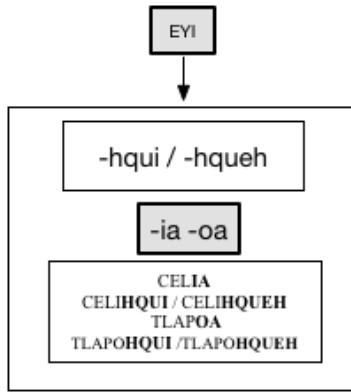

Huapalli (26). Tlachihualiztli tlen echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicome

Tiquittaquehya nochi chicomeh echcatlachihualiztlamantli tlen tlachihualiztlamantli Ome. Naman ticcencuilizeh ica tlachihualiztlamantli Eyi huan Nahui. Tlen achtohui, nimechpannextiliz tlachihualiztlamantli Eyi. Nican tiquittah pan ical.

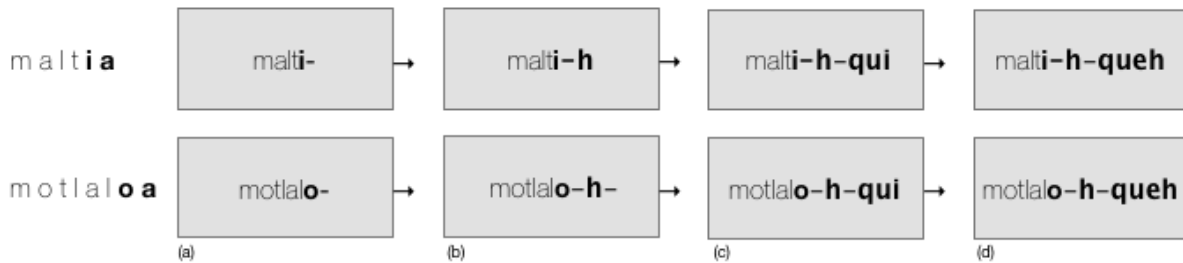
II.3. Tlachihualiztlamantli Eyi

Tlen achtohui, tiquittazceh icuauh tlachihualiztlamantli Eyi.

Cuahuitl (11). Tlachihualiztlamantli Eyi

Cuahuitl (9) quimanextia ical tlachihualiztlamantli Eyi. Itlachiyaliz tlachihualiztlamantli Eyi quiapiya *-ia* huan *-oa* itlamiyan tlachihualiztli, quence *maltia* huan *motlaloa*. *Maltia* ica tlempanoc mopatla ica *maltihqui* tlen cetzin huan *maltihqueh* tlen miaqueh. Huan nican huallauh no *motlaloa* tlen ica tlempanoc mopatla ica *motlalahqui* tlen cetzin huan *motlalahqueh* tlen miaqueh. Ni tlachihualiztli nouhquiya polihui tentzilincayotl tlen eltoc itlamiyan tlahtolli (a) teipan mopitza, quihtoznequi tlen quicelia ce quentzin ehecatl (b)¹⁹ huan tlen tzontlami quicelia tlatzonmotzquiltilli *-qui* tlen cetzin (c) huan *-queh* tlen miaqueh (d).

Huapalli (27). Tlachihualiztli tlen tlachihualiztlamantli Eyi

Pilcuacahontzinihtic eltoqueh cequinoqueh tlachihualiztli tlen huallauh nican.

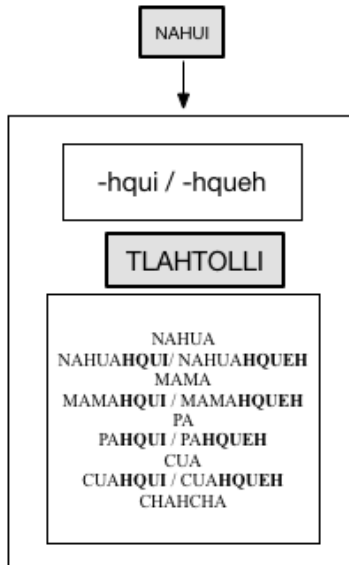
tlachilia	centilia	tlachiyaltia	tlachpania	tlachcuenia	tlahtlachilia
patlachoa	huizoa	camatlapoa	campachoa	tetechoa	tlahcuilao

Huapalli (28). Tlachihualiztli tlen tlachihualiztlamantli Eyi

II.4. Tlachihualiztlamantli Nahui

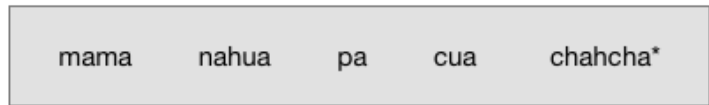
Ma ticlamican tiquittazceh naman tlachihualiztlamantli Nahui.

¹⁹ Ma xiquitta iicxitlan amatl (15).

Cuahuitl (12). Tlachihualiztlamantli Nahui

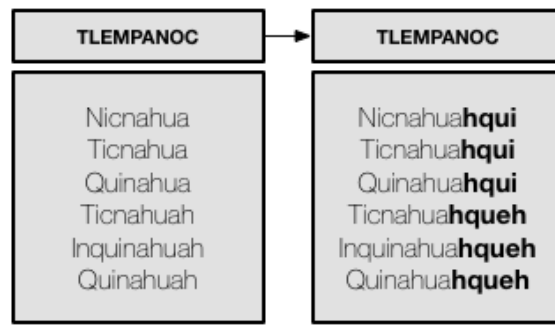
Ni tlachihualiztlamantli mochihua ceyoc. Nican motequihuia ce tlachihualiztlamantli tlen cequin tlachihualiztli huan quitocaxtiah ni tlachihualiztlamantli Nahui. Nelnelia nican amocanah oncah ce tlachihualiztecpanaliztli, quen tlachihualiztlamantli Ce, Ome huan Nahui. Nican oncah cequin tlachihualiztli tlen melahuac axcencah. Huapalli (28) quimanextia nochi tlachihualiztli tlen huallauh nican. Nopayoh hueliz tiqittah tlen ni tlachihualiztlamantli axquiya ce tecpanaliztli. Nican yohui zan cequinoqueh tlachihualiztli tlen itlachiyaliz axcencah.

*chahcha nouhquiya hueliz calaqui pan tlachihualiztlamantli Ce

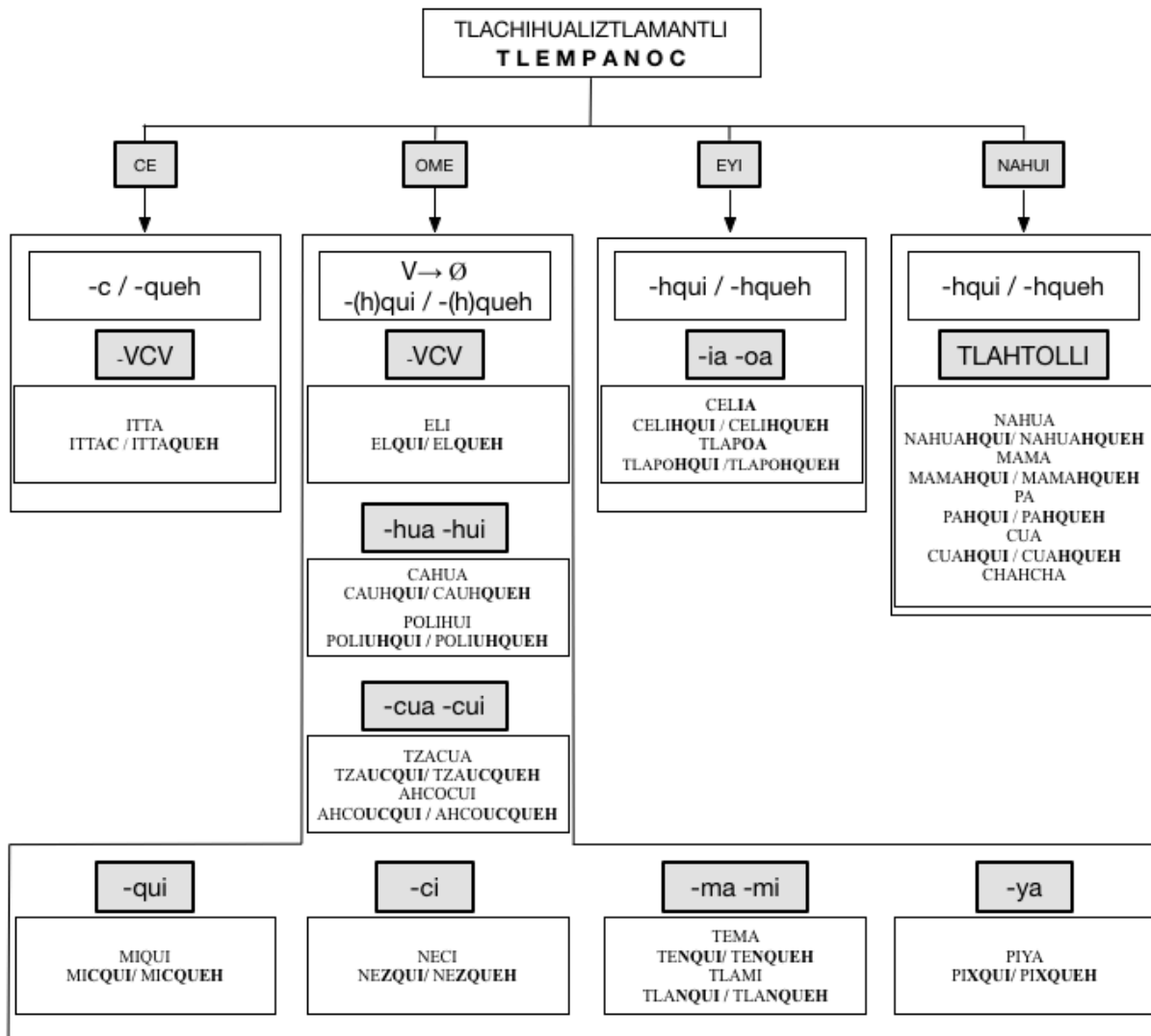
Huapalli (29). Tlachihualiztli tlen tlachihualiztlamantli Nahui

Tlen cencah ica nochi ni tlachihualiztli ni: Tlachihualiztli quitequihuia zan ce tlatzonmotzquiltilli. Nochi ni tlachihualiztli quicelia *-hqui* tlen cetzin huan *-hqueh* tlen miaqueh. Nimechmanextiz ce tlananextilli ica tlachihualiztli *nahua*. *Nahua* ica tlempanoc mocuapa ica *nahuahqui* tlen cetzin huan *nahuahqueh* tlen miaqueh. Tlachihualizahuiltiztli eltoc nican:

Huapalli (30). Tlaahuiltliztli tlen tlachihualiztlamantli Nahui

Tiquittaquehya nochi tlachihualiztlamantli tlempanoc tlen icamanal Chicontepec, Veracruz, quen tlamachtia IDIEZ. Tlen nictlamiltihqui nimechmanextilia nican zampa nochi icuauh.

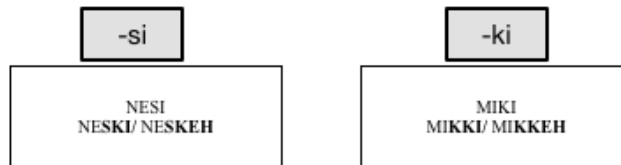
Cuahuitl (13). Ical tlachihualizcahuitl tlempanoc

3. Tlachihualiztlamantli tlen neliya oncah

Ni iachiyo tlahtolmilli nicnequi nimechpannextiliz quenuhqui moxelo a ceyoc tlachihualiztlamantli, ice ce tlaixeloliztli tlen axquiya miac imacuayo. Ni hueliz pano ica ome tlamantli: (1) quemman moihecuiloa ica tencaquiliztlacuiloiztli²⁰ huan (2) quemman axmotequihuia tencaquiliztecpanaliztli tlen quinahuatia nochi tlahtolli huan axcanah zan ne tlen motequihuia ica tlachihualiztli.

3.1. Tlamantli ica tencaquiliztlacuiloiztli

Tlen achtohui nicpehualtiz ica tlachihualiztlamantli ica tencaquiliztlacuiloiztli. Quemman moihecuiloa axmoihecuiloa ica huahcapatlacuiloiztli tlachihualiztlamantli polihui ome echcatlachihualiztlamantli: Ome ichcayol macuilli (*neci*) huan ome ichcayolli chicuace (*miqui*). Ma xiquitta cuahuitl (12) huan teipan tiquittazceh quenque.

Cuahuitl (14). Echcatlachihualiztlamantli tlen polihui ica tencaquiliztlacuiloiztli

Cuaihtic niqihcuiloh tlachihualiztlamantli *neci* (= *nesi*) huan tlachihualiztlamantli *miqui* (*miki*) ica tencaquiliztlacuiloiztli. Quenni echcatlachihualiztlamantli *neci* polihui mocuapaliztli *c/z*, quen *neci/nezqui*. Pan echcatlachihualiztlamantli *miqui* (= *miki*) nouhquiya polihui patlaliztli *qu/c*, zampampa nican nouhquiya pano ceyoc tlamantli. Tiquittazceh pan iachiyo tlahtolmilli tlen huallauh.

3.2. Tencaquiliztecpanaliztli tlen nochi tlahtolli

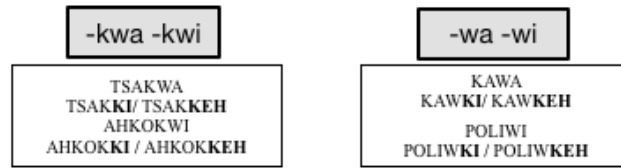
Ica tlempanoc pan tlachihualiztli *miki* mocahua ome tentlatzacuilcayotl zancecco tlen ihuical: /kk/, quence *mikki*. Quemman iuhquinon pano, tentlatzacuilcayotl tlen achtohui mocuapa ica [h], [kk] moihtoa [hk], quence [mihki]. Inahuatlahtol Chicontepec quiya ce tencaquiliztecpanaliztli tlen nimechpannextiliz nican:

Tecpanaliztli (3) $C_1 \rightarrow [h] / _C_1$

Tecpanaliztli (3) mopohua iuhquinin: ‘ce tentlatzacuilcayotl (= C) moihtoa ica [h] quemman iixtenno mocahua ceyoc tentlatzacuilcayotl tlen ihuical, tlanamextilli: **mikki** [mihki]’.

²⁰ Ma xiquitta amatl iicxitlan 14.

Echcapatlachihualiztli Ome ichcayolli Ome *cahua*, *polihui* (= *kawa*, *poliwi*) huan Ome ichcayolli Eyi *tzacua*, *ahcocui* (*tsakwa*, *ahkokwi*) axcanah cencah, zampampa nechca.

Cuahuitl (15). Echcatlachihualiztlamantli tlen polihui ica tencaquiliztlahcuiloliztli zancecco ica tencaquiliztecpanaliztli

Ica tlempanoc, tlachihualiztlamantli *tzacua* (= *tsakwa*) huan *ahcocui* (= *ahkowi*) quipiya tentlatzacuilcayomecatl /kwk/, quence *tsakwki*. Ni mecatl tlahuel ohui tlen mohillia, yeca, ni quilocotzoa pampa /w/ huetzi. Teipan tentlatzacuilcayomecatl quipiya [kk], quence *tsakki* huan ticmatih tlen quemman mocahua [kk], achtohui /k/ moillia [h], quence mopohua tecpanaliztli (3). Iuhquinon, *tsakki* huan *ahkokki* moillia [tsakhi] huan [ahkohki].

Echcatlachihualiztlamantli *cahua* (= *kawa*) huan *polihui* (= *poliwi*) axcanah polihui /w/, zampampa nelneliya moillia ceyoc: /w/ moillia [h]. Huacca, pan ni nahuacamanalli no motequihua tencaquiliztecpanaliztli tlen huallauh:

tecpanaliztli (4) /w/ → [h] / __ /k/

Tecpanaliztli (4) mohpohua iuhquinon: ‘pilachitencquiliztzin /w/ moihtoa ica [h] quemman iixtenno mocahua tentlatzacuilcayotl /k/, tlanextilli: *kawki* [kahki]’. Ni pano ica nochi tlahtolli, huan amocanah zan ica tlachihualiztli, tlanextilli *quenuhqui*, *nouhquiya*, *iuhquinon*. Quena hueliz tiquihcuilozceh *kenihki*, *nohkiya* huan *ihkinon*, zampampa tlahuel ohui tiquihcuilozceh **polihi* huan **kaha*.

Naman tiquittazceh echcatlachihualiztlamantli *tema*, *tlami*.

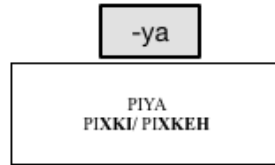
Cuahuitl (16). Echcatlachihualiztlamantli ica mocuapaliztli *m/n*.

Ica echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Chicomeh (*tema*, *tlami*) nouhquiya oncah ce tencaquiliztecpanaliztli tlen motequihua ica nochi tlahtolli, ni eltoc nican:

tecpanaliztli (5): /m/ → [n] / __ /k/

Tecpanaliztli (5) mopohua iuhquinin: ‘/m/ moihtoa [n] quemman quitepotztoca /k/’, tlamanextilli: te/**mk**/i moillia [tenki] huan tla/**mk**/i moillia [tlanki]. Ticmatih ni pampa moihtocoyoc, achtohui /m/ huan teipan /n/. Zampampa, tlan tiquihcuiloizquiah *tlamki* zo *temki* timoillizquiah ica [nk].

Tiquittazceh naman echcatlachihualiztlamantli Ome ichcayolli Nahui: *piya/pixqui*.

Cuahuitl (17). Echcatlachihualiztlamantli ica tencaquiliztecpanaliztli *y/x*.

Ni mocuapaliztli quinahuatia tencaquiliztecpanaliztli tlen huallauh.

tecpanaliztli (6): /j/²¹ → [ʃ]²² / __ /k/

Tecpanaliztli (6) mopohua quenni: ‘pilachitenaquiliztzin /j/ moihtoa [ʃ] quemman quitepotztoca /k/’. Ni pano pampa ica nahuatlahtolli axmoillia pilachitenaquilizmecatl /jk/. Quemman monequi quizanceccotiliz pilachitenaquiliztitzin /j/ huan /k/, tlen achtohui mocuapa ica [ʃ].

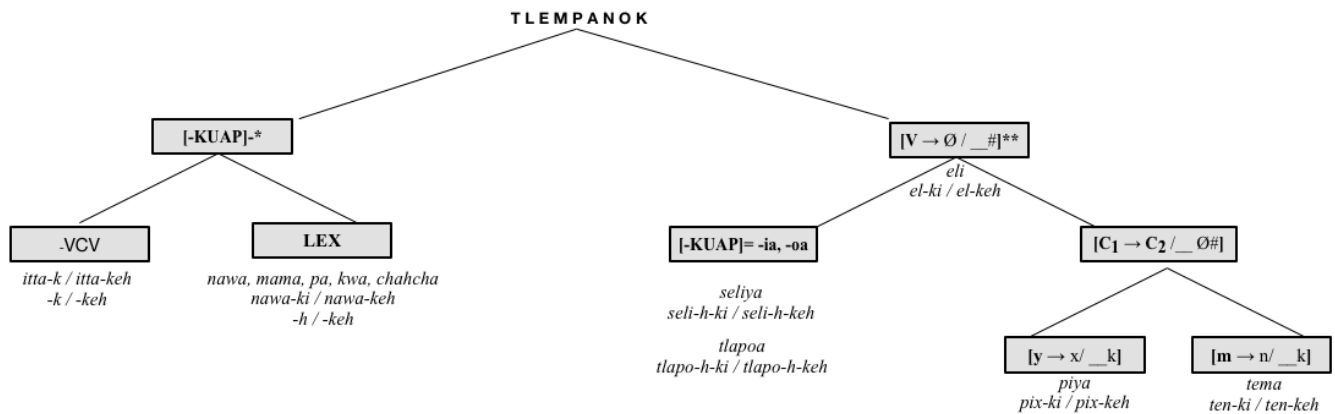
4. Tlaxeloliztli tlen axohui

Nican nicnequi nimechpannextiliz quezqui hueliz moxelo tlamanantli tlachihualiztli quemman tiquihcuiloah ica tencaquiliztlahcuiloliztli huan quemman ticmatih, catliya tencaquiliztecpanaliztli motequihuia ica nochi nahuatlahtolli.

Huanquinon, quemman tiquihtoah tlen cuapaliztli *m/n* huan *y/x* quena ceyoc tlamanantli tlachihualiztli, huacca ticpiyah tlachihualiztlamantli quen eltoc pan cuahuitl (15).

²¹ Ma xiquitta iicxtlan amatl (16).

²² Ma xiquitta iicxitlan amatl (17)

* -KUAP quihtoznequi axcanah mocuapa.

** Niquihcuilohtoc nican tlen quihtoznequi ahachi tecpana: V "tenzilincayotl"; → "mocuapa ica"; "Ø" "axoncah tencaquiliztli"; / "quemman eltoc"; __ "campa eltoc tencaquiliztli tlen mocuapa" huan # "itlamiyan tlahtolli", yeca V → Ø / __ # quihtoznequi "V mocuapa ica Ø (= huetzi) quemman eltoc itlamiyan tlahtolli"; xiquitta Chomsky & Halle (1968 § 6.2).

Cuahuitl (18). Tlachihualiztlamantli tlempanoc ica *m/n* huan *y/x*

Cuaihtic (15) tiquttah tlen nahuatlachihualiztli ica tlempanoc quiptiya ome hueyi tlachihualiztli, ce tlen axmocuapa tlachihualiztlahtolli (= [-KUAP-]) huan ceyoc tlen quena (= [V → Ø] / __ #).

Hueyi tlachihualiztlamantli tlen achtohui tlahuel cuecuetzin, zan quiptiya ome inelhuayo. Tlachihualiztli tlen achtohui tlachihualiztlamantli – zo achtohui inelhuayo – tzontlami ica tentzilincayotl, tentlatzacuilcayotl huan tentzilincayotl (= VCV). Ceyoc tlachihualiztlamantli zan calaqui cequin tlachihualiztli tlen axcencah: *nahua, mama, pa, cua*, huan *chahcha*.

Tlachihualiztlamantli (= [V → Ø] / __ #) quena mocuapa tlachihualiztlahtolli, ni polihui tentzilincayotl tlen eltoc itlamiyan tlahtolli (*eli* → *el-*). Ni hueyi tlachihualiztlamantli quiptiya ome tlachihualiztlamantli, tlen achtohui polihui tentzilincatlamiyan, zampampa iyolo axmocuapa (= [-KUAP]= *ia, -oa*), huan ceyoc tlen quena mocuapa iyolo (= [C1 → C2] / __ Ø#). Ni tlachihualiztlamantli moxelo ica ome echcatlachihualiztlamantli, ce mocuapa iyolo quenni 'j/ → [ʃ]' (tlen moihcuiloa *y* huan *x*) huan ceyoc mocuapa iyolo quenni 'm/ → [n]'

Tlachihualiztlamantli tlen mocuapa tlachihualiztlahtolli quiptiya ome echcatlamantli tlachihualiztli, ce tlen axcanah mocuapa iyolo (= [-KUAP-] = *seliya* huan *tlapoa*) huan ceyoc tlen quena mocuapa (= [C1 → C2] / __ Ø#). Nican mocahua echcatlachihualiztlamantli tlen motequihuia quenuhqui tlachihualizxinachtli²³: *seguiroa, seleccionaroa, cruzaroa*, huan ceyoc, ma xiquitta Brylak, (2020: 441, iicxitlan amatl 21).

5. Tlapohualiztzontlami (= conclusiones)

Nican niquihcuilo h quenuhqui moxelo ica tlachihualiztlamantli tlen panoc ica icamanal Chicontepec, Veracruz. Ni nahuatlahtolli tlen ica tlamachtia IDIEZ, ce tlahuel ipatiuh nahuatlachihualizloyan.

²³ Tlachihualizxinachtli quihtoznequi tlen hueliz motequihuia ce tecpanaliztli tlen quichihua yancuic tlachihualiztlahtolli ica nahuatlahtolli, quence *seguiroa, seleccionaroa, cruzaroa*, huan ceyoc, ma xiquitta Dressler (2000, 2003).

Nopayoh motequihua ica huahcapatlacuiloliztli. Nimechmanextilih tlen ni tlacuiloliztli huan cequin tencaquiliztecpanaliztli mochihua tlaxeloliztli ica tlamantli tlachihualiztli tlempanoc tlahuel ohui. Yeca hueliz tiquitta ni tlen ce cualli cualli tlamantli ma tiquihcuilocan nahuatlahtolli ica tencaquiliztlacuilocoliztli, ¿tlen inquitoh?

Referenzen

Booij, Geert E. i huan ceyoc. 2004. 2. Tlahcoamoxtl: *Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung*. Berlin • New York: De Gruyter Mouton., <https://doi.org/10.1515/9783110172782.2>

Brylak, Agnieszka i huan ceyoc 2020. *Loans in Colonial and Modern Nahuatl: A Contextual Dictionary*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2020. <https://doi.org/10.1515/9783110591484>

Dressler, Wolfgang U. 2003. *Degrees of grammatical productivity in inflectional morphology*. *Rivista di Linguistica*, 15.1, pp. 31-62.

Dressler, Wolfgang U. huan Ladányi, Mária 2000. *Productivity in word formation (WF): A morphological approach*. *Acta Linguistica Hungarica* 47, pp. 103–145. <https://doi.org/10.1023/A:1014010530824>

IDIEZ 2020. amo xihuitl. *Curso de Lengua Náhuatl Nivel Principiante*. Zacatecas. IDIEZ.

Launey, Michel. 2004. Nahuatl (Uto-Aztecan). In: Booij, et al. 2004. Pp. 1433-53.

Launey, Michel. 1992. *Introducción a la lengua y a la literatura náhuatl*, Cristina Kraft, (tlahtolcuep.), México, UNAM.

Sullivan, John huan huan ceyoqueh. (2016) *Tlahtolxitlahucayotl, Chicontepec, Veracruz*. Zacatlan, Varsovia: IDIEZ, Hueyi Caltlamachtilyan tlen Varsovia.